

91
ЛЕПКИЙ
У ЛЬВОН

Лепкий

З Ж И Т Я

Ч. 6.

З бібліотеки

Михайла Лазорка

МИХАЙЛО ЛАЗОРНО
у Львові

1975

1975

06 10

~~ВІСНИК~~

Богдан Лепкий.

МИХАЙЛО ЛАЗОРКО
У ЛЬВОВІ

З ЖИТЯ.

ЗБІРКА ОПОВІДАНЬ.

542
Лепк. спис.
зіб. 1914 р.

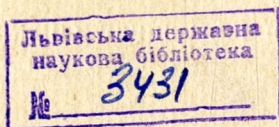
МИХАЙЛО ЛАЗОРКО
У ЛЬВОВІ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.
1899.

15(2-8u)5-644

Ти знов ідеш до мене. — Чую
Твій легкий хід, як подув вітру,
Як шелест крил в гірськiм повітру...
Здалека прихід твій чарує
Мене і дівний чарь вливає
У душу злиднями побиту
Житєм буденним сумовиту.
— Я знов тобою оживаю,
І звільна, легко і несьміло,
Немов невправно і невміло
Беру до рук перо.

Тріпочесь

У грудях серце, тліють очі
Огнем і сьвіт увесь зникає...

.
Ось я в якімсь чудівім краю,
Де кождий твір, і кожде слово,
І звуки всі, краски і тони,
Душі радіння, серця стони,
Пливуть з одної струї чару,
Пливуть у воздух, щоб на ново,
Мов ті краплини пари в хмару
Зійтись в гармонію велику
В одну симфонію краси.

О сьвіте Божий, о житє,
Житє буденне, чим мені
Ти заплатиш за тії хвилі,

За ті атомики дрібні
Житя, такі малесенькі, неслідні,
А прецінь, прецінь так цінні?
Чим їх окупити?

Чим? —

Житєм.

Дам тобі хліба, ложку страви,
І замість соли дрібку слави,
Над головою дах розвину,
Людьми засмучу і потїшу.
Пов'язу крила поривисті
І думи прожену нечисті.
І мов на скріплене оков
У серцю розпалю любов,
Любов до сьвіта, до житя.
А тоді жий, чекай кінця,
І знай, що порох ти землі,
Ти син її, слуга її!...

А В А Н З.

Було то якось на весну, так коло Юра.

На торгах, по галицьких місточках попит за рогатою худобою збільшив ся. Вепровина підскочила в гору, кобаса подорожіла о кілька крейцарів на лікти.

По селах волочили ся всякі панки і вихвалювали то в голос, то з тиха, ясновельможного графа.

Війти і заступці раз враз діставали візвання до староства, де відбували ся якісь тайні наради.

Над Галичиною висіла та грізна хвиля що приходить раз на шість літ і потрясає її анемічним організмом.

Комісарь від староства, Пан Коробкевич, не любив такої потрясаючої хвилі.

Давнійше він дожидав її дуже нетерпливо, сподіваючись що вона і ним потрясе і перенесе його на яку вищу посаду, але відколи в сподіваннях своїх прикро завів ся, перестав її ждати і виглядати а що більше, почав її боятись. Спустивши голову до долу йшов звільна та розганяв ліскою товпи пейсатих жидиків, що лізли йому під ноги, відбуваючи по деревляних

тротоарах повітової столиці всякі стратегічні маневри. Прийшовши до дому скинув капелюх, повісив його на осібнім кілку, поставив ліску в кут біля печі, а сам кинув ся, цілою вагою тіла на чорну цирату так, що аж пружини затріщали.

Глибоке а-а а добуло ся з під серця і полинуло в пекарню.

Звідти відчинили ся двері, і низонька а обемиста стать пані Коробкевичевої явилась на порозі:

— Чи давати обід? — поспитала тоненько.

— Як твоя воля — відповів Коробкевич.

За хвилю приїхала з пекарні велика ваза, з котрої пара бухала як з льокомотиви. Пані Коробкевичева спорою варехою розливала страву по тарілках, а пан Коробкевич, широко рознявши ніздря, ловив затишну пару.

Потім пані Коробкевичева вийшла до сінний і кликнула з порога: — Обід на столі, гей до обіду!

На той зазов з усіх сторін виринали невеличкі постати дитячі і мов курята на голос квочки збирали ся до хати.

Коло стола вчинив ся заколот.

Діти не могли усадовити ся на місцях.

Семилітний Тадзьо розпочав з п'ятилітною Андзьою справдішну війну о крісло. Тадзьо казав, що він старший, Андзя, що скорше крісло заняла; Тадзьо сіпнув за поруче, Андзя перевернула ся, набиваючи собі синяк на чолі. Між тим Мецьо з Ядвінею воювали о ложку. Борба покінчила ся тим способом, що Мецьо виляв Ядвіни зупу, а Ядвіня Меця потягнула ложкою по голові.

Батько не міг довше стерпіти такої сваволі, він з докором сказав: Ах діти, діти, ложки страви батькови не дасьте взяти до губи, — і пішов до другої комнати.

За хвилю двері від пекарні в друге відчинилися і на порозі появилася пані Коробкевичева.

Одним поглядом грізного ока, привернула лад і попросила мужа сідати, бо зупа вистигне до останка. Почався обід.

Коробкевич їв мовчки. Жінка не могла втягнути його до розмови.

— Знаєш — казала — була у мене рано пані Вонсовска. Поняття не маєш, яка то погана жінка. Що вона на свого мужа виговорювала. Прощу я тебе, на свого мужа! —

Коробкевич мовчав.

— Нині у паньства меценасів прошена гербатка. Будуть Мамацкі, Галайські, Обтульські, сама сметанка, до котрої, розуміється пані меценасова не була ласкава нас зачислити. Деж така честь з такими парсунами! Але недочекане її. Хібаб мені мову умкнуло, хібаб мене, ну — свого я прецінь ніколи не дарую. Таке понижене, такий афронт...

Коробкевич мовчав.

То його мовчане довело її до крайности. Чекай, я тобі губу доконечне відчиню.

— Вандзі черевики подерлись, — сказала різко а сухо і з докором, немов він тому винен.

Коробкевич мовчав.

— Хуне приходив по гроші за мясо. Віддає доньку, не може довше ждати.

Коробкевич заєдно мовчав.

Жінка не вдержала. — Що тобі нині, заціпило чи що? Не чуєш що до тебе говорю? —

Але спам'яталась, що діти при столі і вкусила ся за язик.

— Ану діти в город — і відчинила двері.

Діти кинулись кінчити спір о крісло і о ложку. Коробкевичева вернула на своє місце. Вона вже була недобра. То сукню поправляла, то тарелями сувала.

Видів то муж і заздальгидь хотів зарадити лихови, та не знав як до неї приступити. Пригадав собі, що не дякував за обід. Поцілував її в руку і сказав:

— Дякую за обід. Зупа була знаменита, печеня круха, саме на мої зуби.

Але власне ті його слова були безпосередною причиною катастрофи.

— Печеня дуже добра, зупа знаменита, тільки ти і вмієш. Певно, щож з кухаркою більше говорити? Печеня, зупа тай кінець... О! знаю я вас! Кождий перед людьми стає апостолом жіночої осьвіти, загального обрзання, а в дома трактує жінку як кухарку. —

— Але позволъ же — хотів перебити муж.

— Ні, не позволю, не позволю — кричала притупуючи жінка. — Я те давно хотіла тобі сказати! Прошу не заговорювати! Як кухарку мене трактуєш! Але досить того! Не на то я шість виділових кінчила і на фортепяні училась і по французьки говорила, щоби тобі крухі печені виварювати. Від нині я до кухні не дивлюсь!

— Алеж...

— Жадного алеж! Так кажу і так буде!

— Та добре, добре, я зовсім не перечу, говорив муж несміло добиваючись до голосу, але скажи мені, моя душенько, чого ти нині така недобра. Я зовсім не виджу причини.

— Ха, ха, ха! Він зовсім не видить причини — ха ха, ха! Ну то я не знаю, чи ти глухий, чи сліпий, чи обое разом. Я до него через щільний обід говорю, промовляю, заходжу, забігаю, як до чоловіка, а він мовчить як стовп. Ой не такої тобі треба як я, не такої доброї та лагідної. Вонсовскої би тобі! Вона би тобі голову змила. Боже мій, чи на таке добро ховали мене мої родичі, пестили, розпадались...

Коробкевич зміркував по тих словах, що воно не до доброго йде, тому почав як мога лагідно. — Алеж душенько моя, прости, не гнівайся, я все чув, я тобі як хочеш, кожде слово повторю, а не відповідав, бо змучений, зневолений, стурбований, а врешті діти...

— Діти, діти! Ти мені все дітьми штуркаєш. Виховуй сам, коли я не умію.

— Борони Боже! Я тобі дітьми зовсім не докоряю. От хотів сказати, що пустували, тай кінець. Але послухай — то багато важніше.

— Ну що такого, кажи.

— Великий клопіт. Коли тепер зовсім не вилисїю, то буде добре. Вибори.

— Ви-бо-ри.

— Ага, вибори. Взглядно правибори. Завтра посилають мене в перший огонь. Піп москаль, учитель радикал, дяк атітатор, мужики розбишаки, що я там вдію, що я там вдію? Дур голови бере ся...

Пан Коробкевич понурив голову до долу і немов перечислював дошки у долівці, чи є усі.

— Владзю, Владзю, — почала жінка проповідним тоном, покиваючи значучо головою. — І так говорить муж жінці, батько дітьом! Хібаж ти Бога в серцю не маєш. Дуріти! Чого!

Інші тішать ся, що прийшла нагода пописати ся, дослужитись, а він дуріти хоче. Владзю! — казала, змінючи голос з приказу у просьбу. — Послухай, що я тобі скажу. Послухаєш? Владзюви серце змякло як з воску.

— Боже мій! Дуже то я тебе не слухав. Дуже?

— Слухав, слухав так і тепер послухай. Прощу я тебе. Вважай на себе. Подиви ся до зеркала. Який ти став? Волосє як порохом припало. На лиці зморщкн, плечі в каблук зігнулись. Старість. І чогож ти дослужив ся, мій Владзю? Чого? Комісарем був як ішла за тебе, комісарем чишиш до нині. Твої товариші вже давно совітниками, директорами, гофратами а ти комісарь. Чи мислиш, що мені мило дивити ся, як одна з другою носа дере понад мене і ледво головою зволить мені кивнути? О ти не знаєш, що дїє ся тоді зі мною. Які я муки переходжу. Таке пониженє, такий сором! Чи сподівали ся мої родичі кохані!

Хвилю відпочала, змінила тон і темпо і говорила дальше...

— А діти що? Росте тото, як на дріжджох, і черевик більший і суkenочка довша, а то всьо коштує. І рукавичку купи і капелюшик спровадь, а пенсія все одна тай одна. Що то казати! Теця вже таки не дитина. І на танці годилоби ся і на фортепяні требаби учити, а скажи сам за що? За ті довги?

Ну, видиш, що я тебе не їм, не мучу, а лиш правду ставлю перед очи, бо ви мужі якось короткозорі, чи щось такого, не знаєте „як річи стоять.“

І вдар ся тепер у груди і скажи, я то тому винен. Ну, скажи Владзю!.. Я знаю, що

воно не мило слухати, але не мило також і говорити, а прецінь я говорю, бо виджу, що треба. Гризім ся разом, потурбуймо ся, а може що з того і буде. У мене сумління чисте. Я працюю, я затовкаю ся, я діти проваджу, і діти виховую, щож я більше годна?

— Отже я? — перебив Коробкевич, — я всьому винен?

— Тільки без гніву! прошу тебе, без гніву. Таки, що ти. Послухай. Ні, позволь, позволь мені, та послухай... Тобі все в голові тере-фере. Якась політика, якийсь патриотизм, і таке иньше, Бог знає що. Ти повинен знати, що у тебе є жінка, є діти і на тім кінець. То перший обовязок мужа, перший його патриотизм.

Кілько я разів просила тебе, лиші ті книжки, ті руські газети. Маєш „Народну“ і досить з тебе. Мій Боже, таж ти не Бісмарк. Або з тими попами. Чи тобі нема кращого товариства, зі своєї сфери, урядничої? Десь працівники, десь якісь поради, Бог знає що і розуміє ся, мусів підкопати собі довіре власти. Цілком ясне, годі їздити на двох стільцях.

— Алеж, прошу я тебе, забуваєш на одно, що я сам попович. Я виріс поміж ними, зріс ся своїми поняттями, поглядами, споминами. Годі все те, що приросло, до серця за одним замахом, як ножем перетяти. Не дивуй-же ся, що мене до них тягне, що я рад з ними жити.

— Коли хотів ти з ними жити, то не було женити ся зі мною. Розумієш!...

З пантелику збитий пан Коробкевич замовк, а жінка говорила далше.

— Тепер остання пора все тото направити, остання пора. Ти повинен собі сказати: тепер, або ніколи, і руками та ногами взяти

ся до роботи. Вибори то остання дошка спасеня для тебе і для нас. Колиж, як не при виборах, ти зможеш поправити свою опінію? Забудь про якийсь там патріотизм, вір мені, Руси ти не відбудуєш, а мене з дітьми з торбами пустиш... Роби тепер, як сам гадаєш, я тобі ані слова більше не скажу. Але коли у тебе є хоч крихітка, вже не кажу любови, але привязаня до мене, коли хоч дрібку любиш свої власні діти, то послухай мене і буде добре.

Панї Коробкевичева скінчила і аж відотхнула. Глянула на мужа і хотіла вичитати з його лица, що він гадав. Але то не було легко. По тім лиці пересували ся всякі гадки, всякі почування і вражіння малювали ся на його полинялих очах.

Попівський син, чоловік з природи добрий, але м'який, влюбив ся в кілька літ по скінченню прав у свою теперішню жінку. На її бажанє вступив до староства, на її бажанє похрестив діти на латинське, на її бажанє сьвяткував латинські сьвята і говорив по польськи.

Коли і як все те стало ся, він не знав, так зручно, так ніжно уміла вона все те повести і зробити по своїй волі. Врешті нічо дивного. Стало ся так, як дїє ся мало що не по всіх домах, де муж Русин, а жінка Полька. Та все таки лучали ся хвилі, коли у серцю пана Коробкевича будили ся руські почування, коли у його жилах відзивала ся руська кров. Лучали ся такі хвилі часом при комісії, часом в касині при розмові, або коли хто будь надто болючо вразив його народню думу. Через те Коробкевич став неблагодійним і замкнув перед собою аванз.

Довгі літа був комісарем, а старостою стати анї руш. А ту діти росли, видатки більшали, біда заглядала дверми і вікнами.

— Так — маєш слухність — сказав збудивши ся з задуми.

Вдоволена жінка усміхнулася ся і поцілувала його в лисе чоло. — Ой ти, ти, мій старенький, мій добрий, мій послухний, мій мудрий — говорила примилуючись до нього.

А він рад, що минула ся родинна буря, цілував її пухку, румяну руку.

Між тим вибила четверта.

Коробкевич встав, взяв капелюх і ліску і пішов до бюро.

* * *

На другий день раненько, дорогою з міста Б. до села С. їхав жидівський візок. На візку, крім погонича жида сидів пан комісарь Коробкевич, а коло него тулив ся писар Іларіон Кухта, перший в повіті махер, знаний під іменем Гілярка.

Коробкевич мав урядову шапку, писар звиток паперів. Ранок був красний. Сонце збудило ся скоро і пекло не на жарти. Жидівська конина бігла від напасти, візок тряс немилосерно. Коробкевич хотів по дорозі обдумати плян нинішньої виправи, але де там. Що з'явиться яка щаслива гадка в його голові, так візок підскочить, телепне і так напрасно стрясе паном Коробкевичом, що і гадку щасливу витрясе з нього. Аж ось біля одної керниці візок задержав ся. Мошко зліз, розховстав конину і став її поїти. Зачер одну путню, випила, зачер другу, випила, з третьої мало що лишила.

Потім стріпала цілим тілом, зівнула кілька разів і оглянула ся на візок. Мошко поняв її задушевне бажанє, відіпняв вязку сїна, що телепала ся з заду за візком, вкинув її в баламут і баламут припняв до дишля.

— Їж!

Конина їла... За той час Коробкевич думав.

— Приїду в село і заїду до попа. Він хоч москаль, а чоловік добрий і гостинний. Запросить на друге сніданє, а потім і на обід. Сядемо їсти, а Гілярко тимчасом скочить в село. У нього губа, як гамбурська шкіра, спуститись можна. Підійде віта, скличуть кількох жидків, кількох сурдотівців і двірських посіпаків та переведуть вибори. Виберуть віта, жидка, що за гроші і рідну маму продасть, та хруня Микиту Лизуна. Спишуть протокол, віта дасть печатку, прибіють і скінчена справа. А ми тимчасом їмо курку та попиваємо вино. Поповівши, хочемо іти на вибори. Аж тут дають знати, що вже по всім. Правивбори переведені, протокол списаний, Гілярко з актами вже деє недалеко міста. Піп дере на голові волосє, деякі хлопцї-бунтівники кричать і відгрожують ся, я сїдаю на віз і бувайте здорові. Приїжджаю, оповідаю жінці, жінка вдоволена, оповідаю шефови, шеф хвалить, всі іграють неминучого аванзу.

Вїо-о! крикнув Мошко і рушив з місця. На щастє пан Коробкевич скінчив свій плян і не потрібував жахати ся немилосерного трясеня. Конина набрала на попасї сил і бігла у двоє скорше, візок тряс у двоє висше і сильнїйше. Цисар кілька разів мало що не злетїв з драбини, комісаря взяло під грудьми давити;

він на правду зітхав до попівського обіду. А ту і сонце доходить до полудня і пече так, як то воно уміє печи в горячу червневу днину, і порох піднімає ся хмарами і вдирає ся до очий, до уст і до носа. На щастє до села недалеко. Ще лиш два деревляні містки, оден мурований, одна коршма і два придорожні хрести. Гілярко помагає Мошкови погукувати на незрівняну конину, Мошко обертає батіг тоньшим кінцем, конина добирає останніх сил, підскакує, підкидає задними ногами, сусами підпригує, немов давні нагадує часи і в кінци візок з Мошком, писарем Гілярком і комісарем Коробкевичем в'їздить в село.

Подільське село велике. Обістя порозкидувані, садів нема. Серединою села простелила ся широка дорога з безденними калюжами ніколи невисихаючого болота. По обох боках від дороги високі окопи. На них замість плотів росте базник, гній і всякі колючки. Де неде понад низькі стріхи піднимають ся в небо довгі шиї керничних журавлів.

В селї тихо. На улици людей не видно. Лиш діти бавлять ся в поросї і піють кури.

Коробкевича вразила тая тиша. Що такого? Сьогодні прецінь не сьвято. А ту і дзвін відзиває ся на дзвінниці.

Коробкевич каже заїздити до „ксьондза“.

Заїздять. Попівство недалеко від церкви. В садку стоїть дім, а там обісте і будинки. Візок стає перед самими дверми. Гілярко вискочив перший. Мошко розглядає ся по обістю, чи нема де на верха сїна; конина мабуть тої самої гадки.

Комісарь жде, щоби хто вийшов з хати.

Виходить дівчина.

„Єдомість дома?“

„Ні — нема“.

„А деж є?“

„Пішли до церкви“.

„А щож там в церкві?“

„Відправа“.

„Яка?“

„Або я знаю“.

Комісарь злазить з воза і скидає порохівник. Мошко завертає на обісте і по хвили видно, як щільно набиває візок попівським сїном. Гілярко жде на приказ. Коробкевич не звертає на него уваги. Іде до церкви.

Церковця була старенька, деревляна. Мала три бані, бляхою покриті, з хрестами похиленими на бік. Самаж вона держала ся на бакир якби живцем до гробу присідала. Докола цвинтар, обведений парканом дубовим, при паркані відвічні сторожі — липи. В їх тіни спочивають розлізлі гроби з кам'яними плитами, певно іще з тамтого століття. На них грають ся сільські діти в неділю або св'ято в піжмурки і веселять старі могили. По цілім цвинтари трава у пояс і запашна і прибрана квітками. Над церквою літають ластівки і цьвірінькають воробці; в бани гніздять ся сови, а на липах збирають ся ворони.

Щось сумного і поважного витає над тим місцем, щось такого, що шапку з голови здирає. То сільська церков.

Коробкевич стояв з відкритою головою і дивив ся докола.

До церкви тулили ся люди, бо церков була маленька і містила лиш тих, що скорше прийшли.

Крізь відчинені двері лунав поважний голос сьпіву, блимало сьвітло і заносило кадилом.

Люди молились. Видно було по устах, які безнастанно порушались, що молили ся щиро, бо зітхали з часта і від серця.

Коробкевич і собі почав молитись.

Молитва ішла пиняво, бо забув. На силу пригадав Отченаш — і — Богородице, що батько іще навчив.

...Ах батько, батько... Добрий був старенький! Також піп і в такій самій церковци правив як ота і для таких самих людей... Ту Коробкевич пригадав собі цілу свою молодість, що минула у попівським дімку, між церквою, полем і хлопськими хатами. А пригадав собі ті щасливі часи так живо, якби вони вернули до него з якихсь далеких країв. І стало йому жаль за тими давними, добрими часами, і стало йому жаль за самим собою. Чому він не такий, як перше був, чому він не колишній? Бувало приїде зі школи до дому, прийде до церкви, так чує якусь силу, якусь охоту до життя. Боже милий! Тільки людей, а всі свої, всі немов рідні, є для кого жити, є для кого трудитись, є на кім жити своє оперти. А нині що?...

І йому стало соромно, дуже соромно...

На цвинтари було тихо, хоч мак сій. Лиш якась пчілка зблудила з поля і бреніла, бреніла як вічний заповіт праці; лиш сонце продирало ся крізь листя дерев і на зеленій траві клало ся плямами жовто-зеленими.

Люди перестали молитись, розпочалась проповідь. Крізь відчинені двері вилїтав голос сьвященника, не сильний, бо старечий та якийсь певний і рішучий, бо зроджений з віри; вилї-

тав, обігав церкву довкола, відбивався об уші і серця людей, ішов по головках цвітів і замирав десь глибоко, десь під землею, в могилах.

— Дякуємо Тобі, Боже, — говорив голос з церкви — що ти подав нам слабим і немичним сили! а голос йшов по церкві і відбивався об стіни і повтаряв:

— Що ти подав нам сили, дякуємо Тобі, Боже! —

— І били нас сотками лїт і обухом в голову валили і душу дерли, а недобили....

А голос з під могил казав:

— А недобили.

— Позволь же, Боже, щоби і ми тепер не гірше постояти знали, як наші предки стояли і щоби діти наші і діти дітей наших не повстидалися нас предків своїх! —

А люди відповіли хором:

— Щоби діти наші не повстидалися нас, позволь нам, Боже!

І зашуміли дерева відвічні і трава поклонила ся до землі. І сонце засьвітило яркїйше і дзвони на дзвінниці заграли. Живих до роботи взивали, мертвих на свідків по могилах будили. А нарід як одна душа велика бив ся в груди і Бога на поміч кликав і обіцяв, що ані діти його ані внуки його не повстидають ся його.

— Поможі нам, Боже, на святе і нелукаве діло — сказав священик і впав на колїна.

Нарід заколисав ся і повалив са на землю. Коробкевичеві стало темно у очах. Мороз пішов йому по спині, слюзи за горло здавили; ноги у нього задріжали, колїна зігнулись...

Одна велика і щира молитва понесла ся до Бога. Щасливі заблуджені душі, що піймуть таку молитву і перетворять ся і відродять ся у ній, у тій молитві покривдженого, бідного люду.

— — — — —
— — — — —

Коробкевич не попсув тої молитви анї гадкою, анї словом, анї ділом. Він про теж саме молив ся до Бога, що і всі громадяни виборці.

А підчас молитви забув про свій штудерний плян і вибори перевів після права.

Вечером вертав незрівняною Мошковою кониною і думав. І в думках бачив суворе лице жінки, чув гнівний голос свого шефа і раз на все зрікав ся аванзу.

Та за те розумів, що у його серцю, у його потолоченій душі відбув ся нинї оден великий, превеликий аванз.

Підписав ся.

Пішло з того, що Олекса Гринькови перервав межу. Нї, ще не так. То Олекса посварив ся з жінкою, пішов лихий у поле і не мав на кім злости зігнати.

— Татуню, не беріть так глибоко, бо конина затягнеть ся — говорив погонич, таки його син власний, Гілько. Олексі того тільки й треба. — А ти чортяче насїне! — крикнув — ти мене будеш розуму вчити! — і потягнув сина естиком через плечі. Син верескнув, скрутив ся, але і він не без жовчі. Як не відверне батога, тим тоньшим кінцем, як не вперезе борозної по облізлім боці, борозна як не сїпне, то плуг як той острій ніж по хлібі, так пішов по межі і опинив ся аж на другому боці, на Гриньковій ниві.

Став наш Олекса тай дивить ся. З двох нив зробила ся одна, та яка то широка, яка широка, як попова. Гей Боже, Боже! Чому тій земленці сьвятій не ма нї причинку, нї росту?

Випустив чепіги, синок закидає, а він все мислить, та мислить.

— Людий росте, а землі нї. І якеж ту добро? Якже ту людьом не іти за море? Чоло-

вік не птиця, у воздух не полине, землі потрібує, а землі не ма. От хочби і ся нива. Колись була одна, а нині розчерепила ся, на него і на його брата Гринька, а по їх смерті ще гірше розчерепить ся, бо є діти.

Так мислив Олекса, а тимчасом крізь відвалену межу з'орана земля як филия чорної води плила та плила і зливала ся в одну, богато ширшу річку.

Олекса всміхнув ся. — Сам Пан Біг видно не хоче, щоби їх ділити, лиш щоби були разом.

Але Пан Біг, здаєть ся, зовсім чого иньшого хотів. Бо в тій хвили задудніло, загуділо, засвістало і Олекса почув на губах кров. То його брат Гринько вертав з роботи в село, побачив що межі нема тай ненадумаючись довго справив ся з братчиком по старому звичаєви. Вчинила ся бійка. Лежать наші брати, сусіди, саме на тому місци, де була межа та прібують сили. Гринько сильнійший, але за те Олексі помагає його синок Гілько. Звичайно син. Забув, що перед хвилею дістав від батька естиком по спині, боронить батька. Вже Олексі кров закрасила цілий перед сорочки так, що жінка відопратись не зможе, вже Гількови по голові ясніють пліші, як по мишах поле, а вони все лежать, все качають ся, аж земля стогне.

Надійшли люди. Постояли, посміяли ся, а далі кажуть, що не годить ся, щоби брат братови точив кров рідну та вибивав рідні зуби; тра боронити.

На силу розчіпили та відвели в село.

Хотіла жінка Олекси скинути з него ту червону сорочку, та де там! — Лиши — каже — піду в ній до циркулу. Ная знають, ная віда-

ють, як мене чортів брат опорідив, як мене скривдив.

Хотіла і Гринькова жінка обмити своєму чоловікови вискубану голову та лице обдрапане — але де там! Почкай — каже. — Коби лиш засвітало, піду до міста; ний видять, ний переконують ся, як мене збез'образив той каїн проклятий, той дідьків син! —

І пішли...

Пішли раз, пішли другий, пішли третий. Почало ся безконечне ходжене.

Доходили ся.

Приїдуть пани, будуть робити справу на місци — каже Олекса.

— З'їде комісія, на пляцу нас розсудить — каже Гринько.

А тимчасом стоїть Олексова нива недоорана, стоїть Гринькова недосїяна, а поміж ними переорана межа, як глибока, незгоєна рана.

* * *

Привіхали пани. Походили, посвистали, пописали, сіли тай поїхали. За який місяць присудили Олексї заплатити кару і повернути кошти. Ну, присудили, так присудили; заплати, чоловіче добрий, тай спокій. Але Олекса не з тих. Привик до міста ходити, в дома не всидить. Навчив ся по всім суді клямки відчиняти, вже йому не страх. Дасть собі раду.

— Чекай же — каже до свого братчика Гринька — поверну я тобі кошти, але і ти мені повернеш. Покажу що і я буду мати право, свій рехт. Піду до кілометра,¹⁾ зложу капцію, ний він подивить ся в мапу, а тогди zobачимо, хто кому в'орав ся. Тогди, як мене пропасниця

¹⁾ Іеометра.

на поле не пустила, ти мені на дві скиби вкрав
ся. Пожди!

І пішов.

* * *

Пішла Олексова ялівка річничка, пішов
Гриньків підсвинок кабанчик, а справа не го-
това. Вже і пани у суді змінились, а справа
стоїть.

Перше був старенький, що все пчихав та
пчихав і по людськи говорити не вмів, мабуть
з Німців, а тепер настав молодий та верткий,
як веретено.

Ще і не дослухав до кінця, а вже кри-
чить — годіть ся!

Гринько подивив ся на Олексу, Олекса на
Гринька, оба дивлять ся на пана. А той в дру-
ге: Годіть ся і гайда до роботи! Шкода часу!

То Олексі тоді аж ніжки задріжали, а
Гринькови те нове волосся, що на плішах по-
виросло, дубом стало.

Змякли оба як той ярий віск, тай гадають:
що правда, то не гріх, і часу шкода і гроший
жид песяча віра не хоче дати, треба годитись.

— Кілько маєш втрати? — питає пан
Гринька. Гринько начислив пядесятку.

Олекса не згодив ся. Казав, що до цїсара
поїде, а тільки богато не дасть. Таж то сума.
Гей люди добрі, таж то сума!

Мало не попав в розпуку і став таке ви-
крикувати та згадувати на вісько і на мендаль,
що суд'я хотів його завдати до гарешту і аж
Гринько випросив його від пана.

Впросив ся пан, одубрухав ся і тогди нуж
казати Гринькови, щоби він мав око на свого

брата, щоби його не кривдив, бо в него жінка і діти і щоби йому спустив з коштів.

Торг в торг, стало на тім, що Олекса заплатить Гринькови трийцять срібла тай дасть йому спокій на віки вічні.

— Спокій йому дам — відповів Олекса — але трийцять срібла! Де я йому возьму трийцять срібла? Чи з коліна вилуплю, чи з рукава висиплю? Таж то сума!

Суддя подумав, походив тай каже:

— Сплатиш йому на рати. Розумієш? —

— Розумію. —

— По десять срібла. —

Олекса поскробав ся в голову.

— Коли у нас ярмарок? —

— На середопісте, на Юра і за літного Миколи.

— Так на середопісте даш йому десять, на Юра десять, а на Миколи десять. Приймаєш ся? —

— Приймаю ся. —

— А ти, Гриньку, приймаєш ся?

— Та щож маю робити? Най буде, що приймаю ся.

— Подайтеж собі руки!

Подали.

Тоді пан сів і почав писати. Писав аж столик тряс ся, а перо тріщало.

Потім перечитав, засипав піском і покликав Гринька. Гринько звільна підійшов до стола і взяв за перо. Шах, шах і вже готовий.

— Тепер на вас черга — сказав пан до Олекси.

Але Олекса стояв.

— Ну чого стоїш? — крикнув пан — підпиши ся!

Олекса нічо. Стоїть як стовп, а за перо не возьме.

— На середопістє даш йому десять, на Юра десять, а на Миколи десять. Розумно?

— Розумно — відповів Олекса, але до столика не йде.

Пан впав в гнів... На щастє щось заскрибало до дверей і він пішов відчинити. У салю вбіг пес як ялівка і не надумуючись сїв біля стола. Великий був, білий, з розумними очима. Дивив ся просто на Олексу.

Олексї здавало ся, що він теж вчений, що він теж знає право і хоче, щоби він, Олекса Самців, підписав ся, але нема дурних.

— Чоловіче добрий — почав суддя на ново — таж кажеш, що заплатиш, правда?

— Правда.

— Вонож тут і написане, чомуж ти не хочеш підписати ся? Га?

Олекса хитро усьміхнув ся.

— Заплатити то заплачу, так менї Боже, що заплачу, але підписати ся то ні. Ріжте мене, рубайте мене, а не підпишусь. Мої татуньо, прости їм Боже, як підписались, як була та гандамнізація то — махнув рукою. — А як вмирали, то кажуть до мене:

— Тобі заказую і твоїм дїтьом заказую, і твоїм внукам заказую, не важте підписуватись, бо буде біда.

— Алеж ту не про індемнізацію ходить, перебив суддя, лишень про вашу власну угоду, ніхто вам прецінь лиха не хоче, ніхто вас не шахрує.

— Та я того не кажу, — виправдував ся мужик — я панови віру і заплатити заплачу

всьо до чиста, хочби остатній хвіст на ярмарок вивів, але підписати ся таки не підпишусь.

Урядник не знав що казати. Чи гнівати ся, чи сьміяти ся, чи плакати над темнотою бідного Олекси. А тут тільки часу стратив і вже здавало ся туй туй справу покінчив як найлучше. Що тут почати?

В тій хвили його зір впав на любиму собаку. Він так мудро дивив ся то на свого пана то на мужиків. Здавало ся, все розуміє і гніває ся, чому ті недобрі хлопи не пускають його пана до дому на обід. Таж то вже перша година.

По голові заклопотаного урядника майнула нова гадка.

— Сату! крикнув до собаки, показуючи йому крісло.

Собака скочив. Крісло було мале, так сів лишень на задних ногах, а передні підняв в гору і держав при собі.

Тоді суддя взяв перо і на превелике диво обох газдів встромив його собаці в лабу — і то в праву.

— Ну — погадав собі Олекса — нема добра на сьвітї, коли і пси писати знають. —

А собака тимчасом сидів і гордо держав перо у правій лабі, як який пан.

— Видиш — сказав судя. — Підпиши ся, а ні то пес тебе підпише.

Олекса зітхнув.

— Га — має мене пес підписувати, то лучше сам себе підпишу — і взяв за перо.

ДЛЯ БРАТА.

Два рази в тиждень, в вівторок і суботу, ходив громадський післанець з Шумлян на пошту. А післанцем був сам пан присяжний Каєтан Мрочко. Мрочко то був великий чоловік. Вже саме ім'я Каєтан свідчило, що він не з спростих хлопів. Його дід служив у дворі за гуменного, а прадід був орґаністом при костелі. Наш Каєтан памятаючи се, хоч зійшов на простого хлопа, держав ся дуже „з вашеця.“ Приставав і своїв ся лише з вітом, писарем і підлісничим, а хоч був неписьменний, славив ся мудрим чоловіком. Віт без него не зробив і кроку, а в селі як сказав Мрочко, так і було.

За гонорами він не вбивав ся, але деякі були, незамітно позагортав до себе. Був присяжним, церковним провізором, посмертним оглядачем, польовим і побережником від громадського ліса, а недавно перебрав на себе уряд післанця та пошту — не так задля тих мізерних дванадцяти ерібних річної платні, як більше задля того, що з панами в місті знав ся і пошту діставав, скоро яка лиш була.

— На той новий уряд був Мрочко незвичайно гордий.

— Бо то є — каже — нераз такі „кавалки“, що тільки пан староста, писар і ми з вітом можемо знати, а більше ніхто. От що!

Тай требаж було видіти його, як з тими „кавалками“ вертав у село. З якою повагою держав на плечах почтарську торбу, як не хотів з ніким говорити, як по просту не дав приступити до себе.

От і тепер; субота, вечір, сонце пішло спати, люди і собі забирають ся, в селі чинить ся тиша, а дорогою з міста вертає Мрочко.

В одній руці крива палиця, друга спочиває на торбі і немов стереже її, в зубах коротка люлька. Іде Мрочко звільна, як пристало на мудрого чоловіка і заки поставить ногу, дивить ся, де би її поставити. Іде попри ворота шевця і навіть не подивить ся, іде по при попівство і оком не зведе; іде по при коршму і також нічого. „Шельми Жиди, могли-б що поробити“ — міркує Мрочко і хоч як млоїть його в середині, не поступає. Просто — простісько іде до „канцелярії громадської“, де зараз сплють і обідають віт, вітиха і вся їх родина.

Недалеко „канцелярії“ школа і Мрочко мусить переходити по при шкільну браму. На брамі стоїть „вона“ учителька і питає, чи нема листа від сина.

Може і є, — відповідає Мрочко, щоби зацікавити бабу.

— Ах, мої-ж-ви, — просить учителька, — мої-ж ви, пане Каєтане, та поступіть до нас, бо я дуже цікава, що він там пише, чи не хорий, борони Боже!

Але Мрочко не хоче. Каже, що має „Дзєнніки“, то не може вступати. Учителька вертає

до хати без нічого, а цікавість не дає їй спокою. І якже не бути цікавою мамі на лист сина, що вчить ся у школах і лишень на Великдень та на вакації приїздить до дому! Не втерпіла жінка і післала мужа.

— Іди — каже — чоловіче, до того віта та забери лист від сина! А то раз батько! Рідна дитина пише, може добре хора, або чого потрібує, а йому ані ду-ду!

— Та я нічого не знав, про ніякі листи! — боронить ся учитель, убирає стареньку „оберочину“ і іде до віта, скулений у двоє від кашлю і від сидження „над тими дітвками в школі.“

Але дістати листа не так легко.

Віта не було в дома, а вітиха не хотіла видати торби зі скрині. Чекав бідний учитель, поки не прийшов віт. Прийшов віт та не було писаря. Післали по писаря. Добра година минула, заки надтягнув писар і розділив почту. Взяв батько лист від сина, похвалив, що рівно пише, тай іде. По дорозі міркує: „Що рівно, то рівно, як шнурком тягне. А літери, як цирклем мірить, усі під міру. А чия в тім заслуга? Хто дав підставу?“ — аж усьміхнув ся старий педагог, гордий зі своєї праці. Але зараз же подумав собі: „Не знати, що він там пише? Може справді хорий? Е, чого хорий! Здоров, як риба! Будуть з него люди! Мовляв мій батько: Я тебе, синоньку, з під стріхи та під гонту, а ти знов свого сина з під гонти та під бляху. Так воно й буде!“ Певний сьвітлої будущини сина прийшов до хати.

— А давай-но, доню, сьвітла! Лист від Влодзя, будемо читати!

Доня взяла ся сьвітити лампу. Як звичайно, хотіла обтяти ігніт, але мати не дала. „Ото сестра — але! Не цікава, що рідний брат пише, Як зачнеш обтинати та обтинати, то цілий ігніт зітнеш. Сьвіти, а ти старий читай!“

Від невеличкої лампи стало у хаті на стілько ясно, що видно було білі стіни з образами сьвятих і двома полинялими фотографіями в солом'яних рамцях, стіл, колись мальований, а тепер лиш на ногах з останками краски, плетену канапку, такі самі два чи три кріселка і білу, ялову шафу, біля дверей. В хаті було крайне убожество, але було чисто, порядно і біда не кидалась в очи. Опиною прикрасою бідної хати була донька господарів, п'ятнайцяти — або шіснайцятилітня, дуже гарна, з легкою тінею суму в глибоких сивих очах. Цьвіти, що ростуть у глухій лісі, мають подібний вигляд.

Від старих зжурених родичів падали на молоду доньку якісь дивні, таємні тіни. Такі тіни падають від старих дерев у лісі на цьвіти, що тільки-що розцвівши, бажають сонця і сьвітла, повітря і неба.

Але родичі крізь ту тінь смутку гляділи на доньку з любов'ю і з тим тихим вдоволенем, що нерозум на глум обере собі місце в такій крайній убогій хаті.

— Чого та лампа якась темна? — озвав ся батько, пішов, підтягнув трохи ігніт і виняв лист. Донька подала крісло, що мало найсильніші ноги, подала окуляри, що все лежали на книжках на шафі, і старий почав читати.

Син писав:

„Мої Найдорожші Родичі і Ти Дорога Сестричко!

„Знаю, що листом своїм зроблю Вам велику прикрість, але прошу Вас, прочитайте до кінця і скажіть, чи я тут що винен. Як знаєте вчив я двох синів в одного висшого урядника і мав за те харч і мешканє“.

„Зразу було мені у тих панів дуже нїяково, але потім я привик і тїшив ся, що вже сам собі даю раду і Вас Мої Дорогі Родичі, но потрібую обдирати з остатнього крейцара. Та от склало ся нещастє. Мені відобрали лекцію і, розуміє ся, відобрали станцію за те, що я сам читав і давав своїм ученикам читати заборонені книжки.

„Та не журіть ся, Мої Найдорожші! В тих книжках не було нічого поганого. То були наші руські книжки і в них писало ся про наш руський нарід і про його злидні. Правда, що в тїм нема нічого злого?... Але мене за те вигнали з хати і добре, що не вигнали зі школи. Тепер я живу у одної вдови по вознім від суду, за те вчу її сина, що хоч пильний, та з наукню якось собі не годен дати ради, і доплачую пятаку.

„Моя теперішня господиня дуже бідна. Нераз цілу ніч пере, або гладить біле, щоби на рано дістати гроші і купити страву. Мене дуже гризе, що доси не дав їй тої пятаки. А вона її так дуже потребує! Я собі думав, що прецінь десь яку лекцію дістану і зможу платити, а тут як з каменя трудно. Тому прошу вас, Мої Найдорожші родичі, порадьте ся і допоможіть мені. Я знаю, що Ви самі не маєте з чого жити; знаю, що Тато тяжко працюють у школі, Мама в хаті і в школі, а Марійка помагає то Татови то Мамі, та ще і шите приймає, але прошу Вас, скажіть же, що мені по-

чати? Може колись, Бог дозволить, я дібу ся свого власного хліба, а тоді Вам поможу. Але тепер допоможіть Ви мені і не гнівайте ся на мене, бо як самі видите, я нічого не винен. Я Вас дуже люблю і ніколи не хотів би робити Вам ніякої прикрости

Ваш Володко.

П. С.

У нас від кількох днів позимніло. Я вже ходжу в двох сорочках, але зимно таке їдке, що чоловіка на скрізь переходить. Мої товариші всі понатягали плащі. Може і я коли дістану яку лекцію, то й собі куплю плащ.“

Старий скінчив. Замітку про плащ дочитав ледви чутним голосом і виняв табакерку. Ударив двічі в вічко, підняв щипту до носа і в очах закрутили ся слези. Але то від табаки.

В тій хвилі і мати, що за весь час читання слухала і шила, похилила свою голову над роботою. Донька на переміну дивила ся то на батька, то на маму, а вираз суму, що звичайно малював ся в її очах, перейшов тепер на ціле лице, а з лица розлив ся по всій постаті. З родичів на доньку падали ще чорніші, ще холодніші, як звичайно, тіни.

Та як тут допомогти?

Як може допомогти бідному синові ще бідніший батько, старий сільський учитель, що вічно був „тимчасовим“ і з двайцятьох ринських місячної платні годував себе, жінку і доньку, та ще посилав місячно два-три гульдени старшій, замужній дочці, котру ті нужденні гульдени хоронили від мужових побоїв. Що могла допомогти мати, та нещасливаа жінка, що від до-світа до ночі товкла собою, та навіть не могла

здійснити свого найгорячішого бажання — купити дочці трохи біля на випадок, якби їй хто трапився. Що вкінці могла допомогти та бідна дівчина, що жила в тій тісній, душній атмосфері і процвітала серцем та вродою хіба на те, щоби раз-у раз брати з села шите, віддавати і знов брати і шити і віддавати і так далше і далше з року на рік... Що? З тим важким питанням вони полягали спати і воно томило їх ціліську ніч. І цілу ніч виділи того бідного Володка, що його недобрі люди прогнали зі станції і загнали до якоїсь бідної вдови, яка сама не має що їсти.

— Як йому зимно! — думала собі Марійка. — Що то дві сорочки? І трох за мало. Що плащ, то плащ. А він і так, нім від'їхав до школи, кашлав і був жовтий, як віск.

Марійці цілу ніч снилися блідо-жовті люди, одні в кількох плащах, а иньші в сорочках. Той сон був дуже неясний і такий болючий, що вона збудилася ще заки засіріло.

Встала і не надіваючи черевиків пішла до скрині. Тихонько підняла віко і щось там довго шукала і перевертала. Потім виняла дещо і завязала в клунок. Клунок поставила на кріслі, а сама пішла до кухні приладити снідане. Скрип дверей збудив маму. Протерла очі і перше, що побачила, був клунок. Лист сина, недіспана ніч і отсей клунок — зложилися на якесь страшне питане, тим страшнійше, що в хаті було темно і лиш з вікна на долівку вдиралося блідо-синє світло. Перед ним незамітно втікали сумерки ночі і розлазилися по кутах. В міру того, як в хаті робилося яснійше, і в голові матери світало. А клунок, як стояв, так стояв. Двері від кухні легонько від-

чинили ся і увійшла Марійка. Була бліда, очі мала як звичайно сумні, лише коло уст появили ся незначні там доси риси певної постанови і небувалої рішучости. Побачила маму і хотіла вертати. Але мати закликала її по імені і вона лишила ся.

— Доню! — сказала мати, показуючи на клунок. Що се таке значить, дитино?

Замість відповіді, донька кинула ся матери на груди і обі заплакали в голос.

Прорвалась сердечна тама і хвилі жалю повлились.

— Чи я сподівала ся, доню, та чи сподівала ся! Ой жаль, тай жаль, тай сором, тай розпука! Таж ти внучка сьвященика! Твій дїдо, а мій покійний батько, був совітником з відзнаками і мав всякі титули і гонори, а ти, а ти, його внучка — ідеш... ідеш на службу!

Донька що сили втихомирювала маму. Казала, що праця, то не сором, що як Бог поможе, то колись буде інакше. А тепер братови конечно треба допомгти.

Потім поцілувала маму в руку, а чуючи нові сльози, вийшла чим скорше з кімнати.

Тепер мати звернула ся до батька.

— А чуєш старий! Та вставай же раз! Поки будеш спати? Ото раз батько! Його рідна донька іде на службу, а він спить, тай спить, тай спить, тай...

Остатні слова повторяла доти, доки не розплакала ся на ново.

— Та я скорше збудив ся від тебе! — відповів батько і почав одягати ся.

Потім Марійка принесла снідане і вони його випили; та чи випили все, не знати, бо молоко було в фаянсових горнятах. По сніданю Марійка вибігла до городця і за хвилю вернула з кількома цв'їтами в долони. Потім хустиною завязала голову, взяла клунок у руки і глянула на родичів. Вони закрутили ся по хаті, немов не знали, що зробити з собою. За хвилю всі троє мовчки вийшли з хати. Йшли городами, щоби не стрічати людей.

На дворі що лиш займало ся на день. Було зимно, сїк дрібосенький дожджик. Дожджик був зимний і від зимна мабуть остатні цв'їти при дорозі аж поскручувались бідолашні.

Від хреста на розтаю вела широка дорога до міста. Родичі лишились, а донька пішла далше.

— Чи я сподівала ся, чи я сподівала ся? шептала мати.

— Провадь її Боже! — промовив батько.

— Бувайте здорові!

— Іди здорова! Та най тебе Матїнка Сьвята Почаївська і Матїнка Сьвята Чудотворна Зарваницька має в своїй оці! —

Пішла.

На скрутї дороги ще раз оглянула ся.

За нею лишило ся село і хата, де родилась і зросла. За нею лишив ся цілий сьвіт, що знала доси. Все те було повите останками ночі, мракою і стужею. А перед нею, над лісом, на краєвидї вирізувала ся пасмуга ясного сьвітла!

Свитало...

ДІДУСЬ.

— Прошу єіомостя!

— А що там?

— До хорого. Чоловік чекає.

— До хорого, до хорого — говорив панотець, протираючи заспані очі.

— Няй іде до дяка, щоби церкву відчинив і приладив що треба!

Служниця замкнула двері і чути було, як у кухні повторяла панотцеві слова.

Панотець повернув ся на ліжку і підняв ковдру, що зсувала ся з него.

— До хорого. Га, що робити! Тра йти. А тут так добре спати...

Ніколи сон не здасть ся таким смачним, як тоді, коли нам не дають спати.

Легонько зсунули ся повіки на сонні очі, гадка про хорого навела спомин дзвонів і під вражінем їх глухого, далекого гомону, панотець заснув на ново.

— Прошу єіомостя, прошу єіомостя!

— А що там?

— Дяк вже пішов до церкви. Чекає.

— Чекає? Скажи, що я йду.

За малу годину вулицею з церкви в село ішло двоє людей. Вони потопали в мори білої

мраки і один другого майже не бачили так, що прохожі лишень на знак дзвінка клякали, як годить ся клякати, коли сьвященик іде з Паном Богом.

На дворі був осінний приморозок; сільське, як тісто в діжи розмішане болото, стяло ся і сьвітило брудними хрусталами. Під ногами воно ломило ся і видавало легонький хрупіт. Панотець почув зимно і скорив, дяк собі поспішав і що третій-четвертий крок дзвонив. Так перейшли довженну вулицю, аж опинили ся за школою, біля керниці.

— То тут! — озвав ся дяк.

— Тут? — повторив сьвященик і відчинив ворота.

Його здивувало, що на подвірю було зовсім тихо. Ніхто не вийшов його зустрічати, не було сусідів, свояків, сільських лікарів і лікарок.

— А може то не тут? — спитав панотець дяка.

— Ні, таки тут, старий Скрегота хорий. Я прецінь знаю.

— Ну, як так, то ходім! — І вони увійшли в хату. У хаті тишина. Пусто як вимів. Лиш постіль лежить розікрита, але недужого нема.

— Гей, є тут хто? — крикнув дяк, заглядаючи до кухонки, комори і до сьвітлиці. Ніхто не відповів, лиш кури озвали ня на поді.

— Нема що. Підождімо... Сіли на лаву і чекають.

А тут і сонце засьвітило і мрака піднесла ся више хлопа. Сидять і ждуть, коли чують, на дворі якийсь крик: Ацю! Ацю!

Вийшли на поріг. Старий дідусь, босий, простоволосий, вганяв за годованими підсвинками

і на силу старався їх намовити, або зневолити, щоби зайши до кучі. Але годованці немов насміивалися з безсильности та неповоротности старого, бігали собі по цілім подвір'ю і видко, мали велику охоту заглянути в город, що був забезпечений невисоким плотом і ворітцями з ріща.

— Ацю, Ацю! — кричав старий, бледаючи худими ногами.

— До кучі!

Панотець дивився якусь хвилю, а там і став непокоїтися. — А що то ви собі думаєте? Посилаєте по мене, стягаєте з ліжка, не знати на що і по що! Хто у вас хорий?

Старий подивився на панотця і кивнув головою.

— Та то я, прошу отця духовного, то я вмираю.

Отцеві було то за багато.

— Що, то ви собі жарти з мене робите, чи що? Вмирає і за безрогами бігає по цілім обістю!

— А якже, прошу отця духовного? Як вийшли, то треба загнати. Ацю! А то пішли би в город, або до сусіда. Ацю!

Хто знає як довго були би тривали ті перегони, колиб не дяк. Він поставив дзвінок і червону ліхтарню на порозі, а сам взявся помагати старому.

Годованці, як побачили таку поважну підмогу, зайшли зараз до кучі. Дідусь ще раз накричав на них і замкнув дверцята на грабовий кілок.

Аж тепер підійшов до панотця і поцілував його в руку.

— Няй отець духовні будуть вибачні і на мене не гнівають ся! Але звичайно, вийшли так треба загнати.

Панотець змяк. Гнівати ся не міг, бо мав серце добре і до людей прихильне, а в тім, гнівати ся не було й за що.

— Я не гніваю ся, — озвав ся лагідно — але все таки, трудити мене, коли нема потреби, то несовісно. Ви прецінь такі здорові, що в неділю самі до церкви прийшли би та виповідали ся.

— Ох Боженьку ти мій! Де там в неділю! Де! Я ось хто знає, чи до полудня дочекаю. Я лиш на силу жду на вас. Так мені Боже, що на силу!

— Добре на силу — погадав собі панотець, входячи в хату... Старий пішов до комірки перебрати ся в чисту одежу. За хвилю вийшов чистий і причесаний. Панотець не спішив ся. Не бачив потреби. Йому хотіло ся побалакати з дідусем, що був смертельно хорий і проте бігав по подвірю за безрогою.

— А давно ви нездужаєте? — спитав панотець сїдаючи на ослін.

— О, з давна, з давна. Ніби так, боліти, то мене нічо не болить, але сила кудись поділа ся. Нічо її в костях не чую. І в грудях чогось так холоне. Виразно смерть.

— Ну, і якже, нікого у вас нема? Самі сидите як пустельник? І здоровому самому нудно, а не то хорому.

— Та я не сам, прошу отця духовного, є в мене діти; добрі, добрі діти. Гріх був би нарікати.

— Добрі, а за старого не дбають.

— Дбають, отче духовний, дбають. Ще й як дбають! Нині жадне з хати не хотіло вийти. Обступили мене тай плачуть. Але я кажу: „Чого тут плакати? Ідїть кожде до свого. Мене не пильнуйте, бо ніхто мене не вкраде; я як маю вмирати то і так умру, без вас. Ти, Гриньку, кажу до старшого сина, іди на Змийну. Ріля готова. Давно час сїяти. Ануж прийде похорон і знов відтягне ся, а тут вже і приморозки потягають. А ти, кажу дочці, іди до міста та накупи чого треба. Знаєш, прийде що до чого, то в наших жидів у двоє дорожше. Невістку я післав на друге село, щоби дала знати своїм, а зять пішов по отця духовного та мав поступити до теслів. Так лежу я сам, коли чую, підсвинки вийшли! Дивлю ся у вікно, рилами ворота підносять. Треба загнати. Підвів ся я, та якось, славити Бога, загнав. А отець духовні ний не гнівають ся на мене, бо я таки на правду хорий. Дуже хорий.

Він поцілував пан-отця в друге і впевняв об своїй хоробі.

— Ну якже, і вам не прикро самому? — питав панотець.

— І не лячно? — додав від себе дяк.

— А чогож би лякатись? Нікого не вбив, нікому віку не вкоротив, не обікрав. Пережив своє, тай треба забиратись. То так, як той робітник. Зробить роботу тай до дому. Та чи то мені не час? Вже другий місяць, правду сказати, хліб сьвятий марную. Десь тая сила втікла і нічо не годен робити, а за дурно хліб дїтий їсти, якось не добре. В горло не йде. От славити Бога, що кінець. Чого мені боятись: Дїтий випровадив на люди, вивінував, розуму

навчив, тай чого більше треба? Нема мині чого боятися...

— Можемо починати — обізвав ся сьвященик, зворушений словами старого.

— Починаймо в імя Боже — відповів дідусь і перехрестив ся тричі.

* * *

Що лиш панотець вернув до дому і забрав ся снідати, як з дзвінниці озвав ся дзвін: бам, бам, бам!

Старий Скригота помер.

Пшениця засіяна, підсвинки в хлівці, доньки з міста що лиш не видно — міг спокійно вмирати.

НЕБІЩИК.

— Не плачте, Насте, цитьте: Все в божій волі. Ваш вже десь в небі. Сьвятий був покійний, ний з Богом спочивав. Я вам все кажу, що добре, то довго не поживе на сьвітї. Зараз його Пан Біг до себе забере. Не плачтеж!...

Так розважала громадська кума Танька молоду вдовицю Настю. Але Настя навіть не дивила ся на Таньку і не слухала, що вона говорить. Сидїла біля вікна на дубовім ослонї з заломаними руками, з очами червоними від слїз.

Вчора що йно поховала мужа. Молодий був і добрий, страх який добрий. Чотири роки пережили разом, а анї разу пальцем її не кивнув. Жили по божому, не то по людськи. Аж тут нараз його звалило. Кольки і кольки і під грудьми тисне і в очах чорно і дихати не годе; тай до тижня і вмер.

Ще поки його на маєстат поклали, поки похорон, люди, дяки і співи, то іще яко тако, але як тїло на цвинтар відвезли, а Настя сама до хати повернула, так не дай Боже. Хоч головою товчи. Такий жаль, такий сум, така пустка, що аж за серце стискає. Цїлу ніч вона

пересиділа на лаві, на рано не варила обіду, полуденку не їла, тай до тепер сиділаб у голоді, якби не Танька. Танька настукала на неї, насварила і зневолила її випити чарку горівки з перцем і з'їсти крумку хліба.

— То вам pomoже, говорила, розігрів в середині і веселости додасть. Без веселости чоловік жити не годен. І сотворіне також і худобина. Подивіть ся на ви чи на коня, чи навіть на курку. Доки веселе, то добре, а як йно голову опустить, стане думати, гадати, то вже не тее. Отак во, думає, думає, доки не згине... Ну дай нам, Боже — і Танька для веселости наляла другу чарку.

Але Настя не хотіла пити і Танька випила сама.

— Голубко ти моя — примовляла Танька, закусуючи пекучий перець хлібом — не такі лишають ся як ти, тай дають собі раду. Лишають ся старі, немічні, лишають ся бідні, лишають ся такі, що їх діти присядуть, і живють з божої волі, і не нарікають як ти. А ти, голубонько, як та ланя. Молода, здорова і не бідна. Прийдуть запусти, хлопці розбивати ся будуть. Вибереш собі такого, хоч пиши. Жадна дівчина красшого не дістане. Бо де котрій до тебе! Побачиш.

— Не хочу я того видіти — відповіла Настя — і знати нікого не хочу, а мясниць волю не діждатись. Нема такого, як був мій небіщик.

— Ой чомусь то нема, — з усмішкою відповіла Танька — ще й красші є. Чомусь би ні. От так зразу жаль з тебе говорить. А підожди но місяць, два, най кров молода відозве ся, бу-

деш ти иньшої співати. Забудеш, донечко, забудеш.

— Забувайте собі, коли хочете, — з пересердя відозвала ся Настя — а я не годна.

— Не маю кого, дитинко, бігме не маю кого — божила ся Танька. — Мого старого то й довбнею не дібеш, а мій перший, небіщик, вжедесь давно зігнив. На Михайла двацять літ минуло, як вмер. Плакалаж і я гіренько, тай плакала, і то не день, не два, а з годом таки призабула. Чого то чоловік не забуде?!...

Нахвилю розмова перервалася. Таньку запекло в горлі і вона мусіла викашлати ся і виплювати перець, що мабуть зайшов на „польську дорогу“. Настя знов, навкучивши собі недоладне говорене старої цокотухи, відвернула ся до вікна, відхухала замерзлу шибку і дивилася на двір.

Вечеріло. Зимовий сумрак падав на землю. Чорний дим шнурком піднімав ся у гору, та розпливав ся у мрачнім і сірім небі. Широкі, мокрі платки снігу як з решета сипались на землю і встелювали собою весь виднокруг. Від ліса зривав ся вітер і задував дорогу снігом.

Не привітно було на сьвітї і сумно і холодно. В таку пору чоловік найраднїйше тікає в хату, біля печі, біля любої людини. Насти не було до кого втекти. Той хто веселив її, пішов від неї, а дорогу до него снігом занесло. Дістатись трудно.

— Того — озвала ся Настя (всі старші, здавна знайомі жінки приходять нам тетами) слухайте, того, чи небіщика можна побачити?

Танька глянула на молоду вдовицю і злобно усміхнулася.

— А тобі на що знати?

— Бо я хотіла би його видіти. Хоч раз іще.

— І ти не бояла би ся?

— Чогож? — Таж він такий добрий був для мене. Няй собі коли хоче приходить, я хотіла би страх.

— Ти хотіла би — так добре. Послухай. Возьми зубець сьвяченого чіснику і носи його під лівою пазухою три дні, але вважай собі, лиш під лівою, а потім як будеш лягати спати, постав під голову, то прийде.

— Не вжеж, що прийде? —

— Так люди кажуть, так мене стара Дзюмбиха навчила.

— А виж не трібували? —

— Ні. Мій і без того приходив, аж двічі.

— Справді?

— Кажу-ж тобі. Зараз по смерті приходив. Не витримав довго. Послухай, коли цікава.

Стара відкашлала, обтерла губу рукою і стала говорити. Говорила з якоюсь грізною повагою, більше шепотом, як в голос. Час від часу зупиняла і дивилась на Настю, яке вражінє робить на неї її оповіданє. Часом злегка доторкала ся своєю костистою рукою її круглого рамени і раз враз божила ся „як ми Бог милий“ і „кобим так за поріг не вийшла“.

— Як ми Бог милий, що був — ой був, голубко, саміської першої днини по похоронах. В четвер, по Михайлі, ми його поховали, а в пятноньку сьвяту він прийшов до мене. Як ми Бог милий... Я саме тоді прала. Такого шматя призбирало ся, як могила. А все кальне, а все кальне. Погадай собі, пів року в по-

стели перележав. То не так як твій, що згас як свічка; мій мене добре намучив, ний йому в пам'ять не буде... Стала я до балії, засукала рукави тай перу, тай перу — тай перу. Пускати ся не хоче, звичайно зі слабого, аж піт з мене лє ся. Смеркло ся, засьвітила лампу, тай знов перу. Коби до рана — так мушу перепрати... Не знаю, яка була година, але вже було не рано, по селї лиш де не де сьвітило ся. Сніжок сьвіженький притріс і ясно, що хоч лампу гаси. В сусїди собака вив і пугач кричить на дзвінниці, думаю, буде зле. Сама я в хатї, саміська, трохи маркотно. Але перу, все перу.

Коли чую, в сїньох щось шорохнуло, як миш. По дверях драпнуло, як кітка лабою і увійшло... Чую, стоїть. Коби я так з того місця — стоїть. Оглядаю ся — він. Як ми Бог милий — він. Такий ти став, як стїна білий; сорочка на ньому опала, як на дошці, руки як патички, лиш очі сьвітять ся, як дуплава верба. Звичайно мрець. Став собі небога в дверях, як сирітка, тай стоїть. Такий сумний, так якось дивить ся на мене... Але я нічо, перу. Вже лишень кілька штук — не буду відриватись. Добре тобі — думаю — не маєш що робити, тай ходиш. А в мене, диви, яку ти мене лишив, треба добре рукавів засукаати. Почкай же собі, небого, пережмякаю, тай тоді буду з тобою говорити... А він тобі, голубко, стоїть і з місця не поступить, як кілок. Перу я, тай перу, ще йно дві сорочки, ще одна, ще рантух, коли чую, щось застогло, як дитина — оглядаю ся — а його нема. Зник. Вкучило ся тобі чекати, гадаю, га? Що робити? Сам видиш, часу не мала..

Тут вона з під ока глипнула на Настю. Настя кожде її слово ловила і поликала в себе. Очи в неї сьвітились. Танька відкашельнула і знов почала.

— То був раз, а другий раз прийшов девятої доби. Заснула я з вечера по роботі, тай сплю. Знаеш, як то наш чоловік, наробить ся, тай спить як колода. Яка робота, такий сон. Отак і я. Сплю собі, тай сплю, тай сплю, аж нараз буджусь. Ага, переоспи думаю. А може місяць заглянув в очи. Та де там! Анї переоспи, анї місяць, лиш він.

Він, чуєш, він, мій небіщик. Лежить коло мене на постели, як довгий. А таким зимном від него заносить, як з пивниці. Пари з себе не пустить. Звичайно труп...

Поговорила би я з тобою, гадаю; є коли, не зашкодить, та лихе тебе знає, а нуж... Ні, не дурна, небоже... Відвернула ся я від него по тихоньки, а тоді як не махну лівою рукою на відлі — а його як не було. Лиш шу — шу — шу, як птиця по деревах. Пішов, куди треба, а я собі дальше заснула...

З того часу він не приходить. Чи не пускають, чи може маркотний на мене. Не знаю. Навіть не приснить ся ніколи. А може, чуєте, видить що я віддала ся за другого, тай вже до мене радії не має. Хто його знає!?

— — — — —
— — — — —

На дворі визьвіздило ся, місяць вплив на небо, село заснуло.

— Час мені до дому. Пізна пора. Забалакала ти мене, небого. — А не забудь на чісник. Від злого охоронить, а коли добрий, то прийде.

Стрібувати не зашкодить. Закинула хустку на себе і вийшла.

— — — — —
— — — — —

Довго, довго сиділа Настя, біля вікна на ослоні, пильно вдивляючи свої очі в сїрий угол хати, за припічок. Вона конечно хотіла, щоби її небіщик прийшов до неї, але сам, без чіснику.

Коли тужить, а пустять, то прийде, му-
сить прийти, а коли нї, то нияк так буде; поба-
чать ся, аж вона до него піде. Колись піде...

ХЛОПКА.

Коло другої години з полудня, в цукорни Влодка, збирали ся мало що не всі щоденні гості.

Приходив лікар, що всіх лічив, а свого кашлю не мігвилічити, приходив судия, що лучше обсуджував як судив, приходив учитель і розглядав ся за батьками своїх учеників, щоби в їх товаристві кріпити ся до сповнюваня свого важного обовязку, приходив сьвященник один і другий, кількох військових, кількох молодих студентів університету, що від старших побирали безплатну науку в тій практичній школі житя, словом — збирав ся весь цвіт осьвіченої, інтелігентної верстви одного з більших повітових місточок.

Пили каву, курили сигари, грали в шахи і говорили. Чим менче було покріпляючого напиту в коняковій та горівчаній пляшці, тим живішою ставала бесіда, тим жвавійші ішли розговори.

Коло третьої години вбігало два песики, з мінами найщасливійших сотворінь на цілій земській кулі, показувала ся велика, гебанова

палиця, точило ся здоровенне черево, прикрите білою, піковою камізолею, оперезане грубезним золотим ланцюгом, а за черевом сунула ся параніг тоненьких і невдоволених з тягару, який на них вложила невмолима судьба. В кінці з поза одвірка вихиляла ся червона лиса голова, із сапливим ротом, синім носом і каправими очима, власність дожиттєнна пана Правіцкого, місцевого тайного банкира.

Його провадив попід руку незвісного походження сестрінець, що перед роком з'явив ся у багатого старця і не відступав його ні на хвилю, а в приличнім віддаленю шувльгав, як заяць, редактор місцевого орґану пан Фама. Пан Фама величав старого банкира батьком міста і добродієм людськості, а лишень у виїмкових случаях пригадував йому, що завдяки одному найденому листови, знає, в який то чесний спосіб він прийшов до свого великанського майна.

Всі три ті чесні панове стрічали ся в дверях, здоровкались чемно і здоровлені всіми переступали гостинний поріг.

Сейчас, на чорній шкіряній канапі робило ся місце, і на ньому саджали пана Правіцкого.

Він пів години сапав, пів години розглядав ся докола, як колиб у перше війшов до льокалю і аж тоді починав свої наріканя на упадок етики, реліґії і моралі, словом всіх красших і благороднійших почувань людських, що найліпше виявляло ся в неточнім, а навіть несовіснім сплачуваню довгів.

Його товариш, незвісного походження сестрінець, заосмотрював його в запалене сигаро і в засолоджену каву, а сам вихоплював ся до кухні, щоби там, при круглолицій дочці цукор-

ника забути скуку безнастанного няньчення старого. здитинілого, нїби вуйка.

Редактор місцевого орґану, зачернувши новинкарського матеріалу від пана судді, починав з ким небудь сварню, або переглядав часописи, які називав шматами, або в кінці, схиливши ся над замараним нотатником, збирав матеріали до свого монументального твору де як на лопаті мала бути виказана фізіологічна різниця між панською і хлопською породою, і раз на все мала навчити людей, що наш хлопанї відчувати, анї мислити, анї своїх гадок та почувань словами виявляти не вміє, словом, що він супротив пана бидло.

Між тим приходили і відходили хвилові гості:

— Прошу одного бішкockта — говорила служниця як вертілка — сухарок назад відношу. Я забула, що нинї п'ятниця, а Бобцьо в п'ятницю дістає бішкockта. Шельма пес сухарка навіть не понюхав.

За хвилю вбіг форсеїц. Вдарив рукою об шапку, мало голову з карку не сгрутив і заявив, що пан майор не пили кави, бо заносить козячим лоем та хочуть чаю, лишень доброго і з араком.

По відходї форсеїца прийшла знов якась слуга, а потім знов якийсь форсеїц і так повторяло ся не раз і не два, аж тихонько відчинили ся двері і не сьміло, більше закрадаючись як входячи, появилa ся проста, сільська жінка, хлопка.

Була жовта, як видушена цитрина, лице мала поморщене, як волоський орїх, самаж була худа і нужденна як нещастє.

Увійшла тихо і смирно, як до сьвятині і покiрно стала при порозі. Тiлько панiв у купі не виділа нiколи. Не знала чи одного за другим цiлувати в руку, чи лишень здоровити. Стояла і непевно дивила ся докола своїми видивленими і виплаканими очима і немов ласки просила у тих панiв великих, щоби котрий змилував ся над нею та вивiв з клопоту. Але пани мабуть не зрозуміли її погляду. В першій хвили її поява у цукорни викликала загальний сьмiх, так неприродно так сьмiшно рисувала ся та бiдна постать хлопки серед панського, веселого товариства, а потiм стала вона для всiх якоюсь немилою завадою, просто разила їх, і не давала спокою.

А вона якби відчула своє положенє і зважила ся на рiшучий крок. Підійшла до лiкаря, що сидiв при найблизшiм столі і несьмiло, душе несьмiло просила, щоби для хорого Петра, вимiняв солодкої булочки за два покладки, якi ось тут, у кобелі принесла.

Один великий сьмiх залунав по цукорни.

На жовтому лиці хлопки виступила блiдо рожева краска, в очах з'явив ся огонь. Чого тут сьмiятись? Таж вона не жебрає, лишень мiняє, так якби купувала. Зiбрала всю вiдвагу і знов почала :

— Кому сьмiх, а мені сльози. Від самої осени його звалило, як ту квітку підтяло. Що не робила, що не творила, Бог не приймає. На моїх материнських очах так вам і вяне, так і щезає, як той весняний снiг. Ой не до сьмiху мені!

Вiдвернула ся лицем вiд панiв, що не розуміли її, чи не хотіли розуміти і плакала.

Лікар довго приглядав ся до свого брилянтowego перстения, а потім сказав: Булка, хоч би яка солодка, йому не допоможе, хіба зашкодить, ти йому, жінко, доктора спровадь, або його тут привези.

— Татоньку милий — почала з криком жінка — та чи я йому жалувала чого, або жалую. Таж я його одного мала, як ту одну душу в тілі, тай ту здає ся віддала би за него. Та де там... І возила я його і до него звозила.

— Знахорів — правда? — перебив лікар.

— І знахорок паноньку, і знахорок. Навіть у циганки, що відси за десять миль, була і ліки купувала тай за ніц. Таке вже йому прийшло і того не змінити.

— От темнота, темнота — почав лікар, звертаючись до редактора. — І робиж тут, для того народу, кели він дурний і темний, як табака в розі.

— Я то давно казав. Се лишень один з тих численних доказів, які будуть зібрані у мойому творі.

На те надійшов цукорник, а побачивши жінку, кинув ся до неї. — То не тут, то не тут ідіть собі до того другого склепу.

— Я прошу пана хотіла би для свого хорого Петруня...

— А для хорого, то до аптики, отам, по другім боці.

— Та ні, я хотіла би замінити оттих два покладочки за солодку булку, за панську. На аптику мене не стати. Куди там! Тай на що йому аптики! Вже він наставив ся туди, де ліків не треба.

Здавила сльози і казала дальше.

— А хотіла би я йому на дорогу щось доброго. Няй би йому гірко не було, няйби і він пізнав, що добре, а то ціле життя лиш хліб і юшка, хліб і юшка і та пісна бульба. Няй би хоч раз зажив панської страви та не згадував мене гірко, а солодко. То ви, паноньку, не гнівайтеся, а виміняйте мені, дуже вас прошу...

Виняла два покладки з кобелі і поставила на стіл.

Цукорник мовчяк вибрав що найкрасші два тісточки і подав її. Сховала за пазуху, поблагословила на дітьох і на внуках і пішла як зі скарбами якими.

За нею пішло з цукорні, що лиш було веселого та безжурного. Остався якийсь важкий, пригнітаючий настрій.

Розмова не йшла, не клеїлась; навіть грубі дотепи пана контрольного від повітової каси на ніщо непридалися.

А редактори неоціненої часописи здавалося, що його монументальний твір хтось від одного замаху знищив. З жалю за змарнованим трудом похилив голову і прижмутив очі.

І здавалося йому, що якась нужденна, бідна жінка нахилила ся над його книжку і читає.

Читає, а з її очей великі пекучі сльози ринуть і ринуть; і падають немов горючі, срібні каплі і палять кожне слово з осібно в його знаменитій теорії про низшість нашого хлопа.

С К Я П И.¹⁾

Лежала на постели під новим кожухом і кричала, що птах на хату не сів би.

— Або мене доріжте, або мене добийте, бо я вже довше не годна!

Її чоловік, хоч слухав таких криків від пів року, не міг до них привикнути. Кожде слово дерло його як скло по серцю.

— Щож я тобі, жінко, пораджу, тай що я тобі поможу... А диви і Лазар терпів і Христос терпів, тай ти потерпи трохи. Може Бог змилуєть ся та зробить з тобою сьак, або так.

— Або мене доріжте, або мене добийте, або живцем у землю закопайте — не кричала, а вже ричала як та худобина.

Не втерпів. Вхопив шапку і пішов. Донці сказав, щоби не лишала хати, бо хто знає коли поверне. За селом став і надумував ся, чи йти, чи ні.

Був у місті, у того дохтора від війська, що бідним людьом за простибі радить і питав ся. Так, на розум питав ся. А дохтор казав, що то рак, там, в середині, такий, що на нього ліку нема. Хоч обісте продав би, хати позбув ся, то нічо не порадить. Навіть книжку дохтор-

¹⁾ Скапи, — соплі, що намерзають на сільських стріхах.

ську показав, а в ній було розмальоване все до чиста. Не поможе. Мусить вмирати і шлюс.¹⁾ Але не штука йому говорити, а штука все тото витерпіти, вислухати. Та то і худобини жаль стане, не лишень чоловіка. Взяли йому радити і він слухав, робив що лишень доповіли. Не помагало. Якось тут нарадили йому того хлопця з Кривого, що то їх таких мудрих і дивних тільки десять на цілому сьвітї і він іде.

Наперед знає, що за дармо. Таж він не дурний і у війську був і книжки читає і розуміє, що то мана, чиста мана, але йде, щоби собі на сумлїню не мати.

— О, — сказали би, — не пішов та вмерла, та ще муки зносила...

Іде.

* * *

До Кривого було добрих три милї. Прийшов під вечер. Показали йому хату того божого хлопця, ступає. Хата бідненька, обісте мізерне, статків нема ніяких. Увійшов у хату, здоровить, як звичайно, просять його сідати. Сїв і розглядає ся.

Нема його. Лиш дві жінці: стара бабуса, друга молодша ніби донька. Бабуса дере піре, коло кубашка молодиця струже бульбу. — Ви до мого Софронця питає?

— Таж до нього.

— Забавив ся, зараз надійде.

— З хмарів читає — додала бабуса.

— Нічо, я підожду.

Почала ся розмова. Молодиця вивідала ся про все. Хто він, звідки і за чим приходить.

¹⁾ Конець.

Потім вийшла і за хвилю надійшов Софрон. Хлопчина, лїт 14., худощавий, змізерований, з лицем як ярий віск. Лиш очі у нього то горїли, то меркли, то меркли то горїли, як тії зьвізди. Дивив ся ними все в перед, то на стїни то на образи, лиш не на людий. Сїв собі на ослонї, відсапнув і взяв Пилипови казати, звідки він, хто і з яких сторїн.

Пилип здивував ся і дивив ся на него з повагою. Потім Софронцьо кивнув і жінки вийшли. Лишились оба. Пилипа зібрав страх. Хоч той хлопчина був як хрущ, і не важив навіть за торнястру, то він його бояв ся. Здавало ся Пилипови, що у його руках доля його жінки, та не тільки жінки, але й його і його доньки і всіх їх разом.

— Вам жінка хора, сказав Софрон і не дожидючи відповіді підійшов до вікна. Засукав рукави висше ліктїв і дивив ся на хмари. Дивив ся довго і уперто, якби хотїв продерти ся крізь них і полинати до Бога. Потім лице закрив руками і молив ся. По молитві дістав миску з мисника, велику, поливану, наляв води з якоїсь плящини, перехрестив і поставив на тринїжнім стільци, посеред хати. Потім два лїхтарі коло миски поклав і скаламутив воду мізинним пальцем.

Пилип запер в собі духа, цікавий що то буде.

Вода фільувала і водоворотом кружляла докола крисів. А він стояв над мискою і дивив ся у воду, якби з неї читав. Потяг зза рукава кілька зерен вівса висипав, знов скаламутив мізильним пальцем і знов читав. Пилип рад був почути крайне слово, а бояв ся питати.

Аж Софрон, не відвертаючи лиця від миски і від того вівса, що по воді крутив ся, взяв казати :

Пізно приходите, господарю, дуже пізно. Але спробуємо, чей ласка божя допоможе. Возьміть скопець, вимийте у гарданській воді і як всі будуть спати, обійдїть з ним дванайцять разів хату. А за кожним разом відорвіть один скап зо стріхи та до скіпця. А як будете відривати, то гадайте собі, так собі дуже гадайте, щоби так, як той скап від стріхи, щоби так і хвороба від вашої жінки відорвала ся... А йно дивіть ся, щоби вас хто не підглянув і щоби нікого, навіть собаки, коло вас не було. А як вже буде тих дванайцять скапів у скіпці, то ідїть в хату. Постійте хвилю, почекайте, а як пустять хрохи води з себе, тогди приступайте до хорої. Не кажіть її нічо, а йно дайте її тої води зо скапів напiti ся і лице і руки і ноги трохи обмити. А щоби вас і як просила то не кажіть що і до чого, а йно як напе ся і лице і руки і ноги трохи обмие, то тїкайте з хати. Тїкайте без подвіре, без садок, загумінок, на першу межу, а з першої на другу, а з другої на третю, а з третьої на четверту, а як будете на дванайцятій, то чим дуж виляйте все зо скіпця і бігцем вертайте до хати. Як божя ласка і змилуванє, то може буде добре. Ідїть же тепер і робіть, як вам кажу, а не дякуйте мені, бо я не із себе, а від Бога... Пішов.

Земля під ногами горіла, у двоє розпадала ся. Одна половина казала: сьмій ся, не вір, та що він знає. Заткай уха та чекай, поки не вмире, не роби з себе дурня. Або ти баба, або чарі-

вниця, щобись зо скіпцем показував докола хати якусь кумедію. Гей хлопе, де в тебе розум? На що ті книжки, що ти їх повичитував, гей!

А друга половина обзивала ся:

Ну, ну, спусти ся на свій дурний розум, далеко зайдеш. От видиш, який вчений і доктор, а що порадив? Нехай, каже, вмирає. А тут тобі дитина тай радить.

Роби як знаєш, жди поки з неї душі не випре, а потім побачиш, що тобі сумліне скаже. Побачиш.

Таки та друга половина взяла верх.

Прийшов до хати. Темно. Всі сплять. Надбав скіпець, іде. Як злодій краде ся з своєї власної хати.

Вийшов на поріг, глянув, тихо. Нема нікого. Навіть місяця не видно. Тільки вітер подуває з поля, здирає сніг і несе. Тут зідре та там насипле, тут зідре, а там насипле, Бог знає по що така робота... Щось шобортнуло. Сховав скопець за себе і слухає... Нема нікого... То так вітер суне по свігу відщипленою гілякою верби. Тра починати... Біжить... Оббіг раз, підскочив, надломив трохи скапа тай до скіпця, оббіг другий, надломив тай знов до скіпця, а серце так товче ся, а в голові шум, а по всьому тілу, якби хто грани насипав.. Вже десятый, вже одинацятий, вже дванацятий... Славаж тобі Господи!

Боже милый, якби йому тепер хто пару волів давав і казав бігай на ново, не хотів би. Бігай сам, коли ти такий мудрий.

Несе він тії скапи, як не знати що, стає на порозі, чекає, щоби з себе воду пустили.

Збудив жінку, напоїв, обмив, все добре. Питаєся, де був, хто порадив, чи не пошкодить. Нічо. — „Як не буде лучше, то буде гірше, бо вже нема куди. Вже з тебе душу зелізними кліщами тягне. Цять.

Випила, поправив на ній кожух, обтулив тай іде. Знов виходить на поріг і знов слухає. Тихо... Лиш верба відорвана по снігу все „шу“ та „шу“ і вітер ще гірший зриваєся і ще гірше снігом заносить; тут вирве, а тут насипле, тут вирве, а тут насипле — такого понаносив, що тяжко за поріг ступити. Дивить ся Пилип, а тих слідів, що він докола хати бігав, вже не видати; геть до чиста вигладило та позарівнувало.

Позарівнувалож і у його голові усї гадки илиш одна осталась, та, про скапи. Вона його перла в перед, у той сніг і на спіл з вітром гонила в поле, геть аж за дванайцяту межу.

Жене... А тут сніг такий по колїна, а тут вітер, що сьвіту божого не видно... Ось його загумінок. Тут вони жали, в перші жнива по шлюбї, ту жали поруч себе і говорили. Гей, чи сподївав ся він тогди, що тим самим загумінком буде гонити зо скінцем о півночи, як та відьма на раду.

Минув загумінок, ступив на нивку, що за жінкою узяв. Здавало ся, що нивка з його загумінком, а він з жінкою на віки зійшли ся. А тут прийшло тай нї. Але пожди, ще він має скапи!

І пригорнув скопець, як би хто хотїв вирвати від него і гонив дальше. По колїна, по пояс западав ся, смертельним потом заливив ся, а гонив, все гонив. Рахував межї, щоби не

змити і гонив дальше, як розгуканий кінь. Щось його перло, щось його тручало все в перед і в перед. Часами здавалося йому, що в скіпці не скапи, а так жіноча хвороба, та не сама хвороба, а вся його біда і що він її виносить геть далеко від себе, щоб більше не вертала.

То знов привиджувалося йому, що там за дванадцятою межою, щось сидить. Чорне, погане, ще чорніше від ночі — то вона, його біда. А він біжить, він жене просто до неї, жене, що його спинити не годен. Прибіг — і як люне на неї тими сьвященими скапами, то вона лиш заскимвить, завис і мазею по полю розіллєся.

І подвоює сили і гонить, а все гонить.

Вже девята межа, вже десята, щось шєлеснуло... Майнуло поперед очі як стріла, щось кусє... заяць? коби лиш заяць?! Гонить...

Щє кілька кроків і одинайцята, ще кілька і... тріск, ломот, шум, якби гробля прорвалася, в очах сьвічки...

Так застав його підлісничий, що йшов на засідку, під кам'яним хрестом, у полі, на дванадцятій межі, числячи від його загумінку. Хрест був оббризканий кров'ю. Коло хреста скопець, а з него висипані скапи.

Не долетіли за дванадцятую межу і не вділяли нічого.

* * *

Умерла Пилипова жінка, а як її ховали, то людий зійшлося тьма. Не так задля похорону, бо навіть похорону не було, як більше, щоб подивитися на Пилипа... До него приступило.

Ходив, як та відміна. Розчіханий, розхристаний, з вибалушеними очами, то сьміє ся, то плаче, то плаче то сьміє ся, сам не знає чого.

А як винесли тіло і поступили ся в похід то і він пішов. У руках нїс скопець і вже не плакав і не сьміяв ся, лиш говорив заєдно: Скапи, скапи, скапи.

З М І С Т.

	Стор.
* *	3— 4
Аванз	5—19
Підписав ся.	20—26
Для брата	27—35
Дідусьу лѢВQВІ	36—41
Небіщик	42—48
Хлопка	49—54
Скапи	55—62

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавича Спілка“ видала доси в белетристичній серії отсі книжки:

Ціна

1. Стефан Ковалів. Дезертир і иньші оповіданя.	—80 кр.
2. Іван Франко. Поєми.	—60 ”
3. Ольга Кобилянська. Покора і иньші оповід.	—70 ”
4. Ію де Мопасан Дика пані і иньші оповіданя.	—65 ”
5. Іван Франко. Полуйка і иньші бориславські
оповіданя	—70 ”
6. Наталія Кобринська. Дух часу. Оповіданя.	—80 ”
7. Кнут Гамсун. Голод. Роман.	1·10 ”
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії . . .	—80 ”
9. Стефан Ковалів. Громадські Промисловці.	—80 ”
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, Принц данський.	—90 ”
11. Генрик Понтоппідан. Із Хат. Оповіданя .	—70 ”
12. Богдан Лепкий. З життя. Оповіданя. . . .	—60 ”

Ціни подані за оправні примірники. Брошуровані коштують 20 кр. менше.

У другій, науковій серії, вийшла брошура:

1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки. Ціна книжки 30 кр.

Дальші випуски друкують ся і вийдуть небавом.

Брошур другої серії не оправляєть ся.

Адреса: Львів, ул. Чарneckого ч. 26.

(1,80к)

РМ 3431 4
186 (1986)

Лепкий 3 жия

Лепкий

З Ж И Т Я

НИХАИО АЗОВ
У ЛЬВОН